

Veronika Hédá

WYBRANE ELEMENTY SYSTEMU FINANSOWANIA KULTURY NA WĘGRZECH

SŁOWA KLUCZE: Węgry, zarządzanie kulturą, naród kulturowy, mniejszości narodowe, instytucje muzealne, biblioteki publiczne, edukacja kulturalna

KEY WORDS: Hungary, culture management, cultural nation, national minorities, museum institutions, public libraries, cultural education

Abstract

SELECTED ELEMENTS OF THE HUNGARIAN SYSTEM OF FINANCING CULTURE

As a former communist country, Hungary faces similar problems in culture management as the other countries of Central Europe, since they have become democratic countries at the same time. The issues of the role of state in shaping cultural life and of culture funding especially in times of crisis are being disputed, and the discussions do not lead to a consensus. The specificity of cultural management in Hungary, in addition to a number of typical problems of democracy, is closely linked with the history of the 20th century, the events which have permanently affected the national identity and culture of the country. Since the end of World War I, the matter of cultural nation causes many problems to Hungary, but also creates many possibilities thanks to the Hungarian national minority living in the neighboring countries and the officially recognized nationalities living in Hungary. The current government led by Prime Minister Viktor Orbán, being aware of these extra human and cultural resources, integrates them tightly to the Hungarian cultural system. However, culture seems to have a secondary position in the state structure, being represented only by a state secretariat within the enormous Ministry of Human Resources. For the purpose of giving some examples of the operations of cultural institutions, I describe the legal background of museum institutions, public libraries and general cultural education, which is basically organised into culture houses and centres.

Kontynuując temat mojego poprzedniego artykułu pt. *Specyfika zarządzania kulturą na Węgrzech*, w tej pracy chciałabym przedstawiać kolejne elementy regulowania sfery kultury przez węgierskie państwo. Tym razem skupię się głównie na kwe-

stii finansowania tej dziedziny, a w ramach tego przede wszystkim na sposobach rozdzielania dotacji z budżetu państwa na działalność kulturalną. Praca dzieli się na dwie części, które jednak łączą się z sobą. W pierwszym rozdziale analizuję regulację działalności organizacji sztuki teatralnej, tanecznej i muzycznej na podstawie ustawy, która zalicza te trzy branże do jednej kategorii zwanej „sztuką performatywną”. Oprócz zasad wyboru kierownika opisuję system kwalifikacji organizacji performatywnych, co określa krąg zasługujących na dotacje normatywne z budżetu państwa. Rejestr organizacji performatywnych prowadzi ten sam fundusz, który jest odpowiedzialny za organizowanie konkursów o dotacje celowe dla całej sfery kultury. O kryteriach udziału w konkursach, a także o organach decydujących o wynikach będzie mowa w drugim rozdziale poza wszelkimi informacjami o dochodach i strukturze tzw. Narodowego Funduszu Kultury.

1. Regulacja i finansowanie działalności organizacji performatywnych

Ustawa Nr XCIX z roku 2008 o wspieraniu i specjalnych regułach funkcjonowania organizacji performatywnych reguluje działalność organizacji sztuki teatralnej, tanecznej i muzycznej¹.

W pierwszym jej paragrafie wyliczono cele, dla których osiągnięcia powstała. Są one następujące: zapewnienie wolności tworzenia artystycznego, określenie roli państwa w związku z działalnością performatywną, wspieranie współpracy artystycznej i ekonomicznej między organizacjami performatywnymi oraz umożliwianie gościnnych wystawień (i węgierskich, i zagranicznych), ułatwienie poznania utworów artystycznych przez dzieci i młodzież, pomoc samorządom w wykonywaniu ich zadań edukacyjnych, a w końcu – wspieranie badań i działań dokumentacyjnych w tym obszarze. W ustawie reprezentowane są też interesy mniejszości, a mianowicie, wspieranie powstawania utworów węgierskojęzycznych oraz działalności węgierskich organizacji performatywnych w krajach sąsiadujących. Państwo chce ułatwiać powstawanie i prezentację utworów również w językach oficjalnych mniejszości żyjących na Węgrzech.

1.1. Wybór kierownika

Ustawa określa tryb i zasady wyboru kierownika organizacji działających jako jednostki budżetowe. Jest on wyłaniany w wyniku konkursu, ogłaszanego na stronie internetowej Ministerstwa Zasobów Ludzkich sześć miesięcy przed wygaśnięciem umowy o pracę aktualnego kierownika. Przez 30 dni od publikacji ogłoszenia można zgłaszać kandydatury, a decyzja o wyborze powinna zostać podjęta i opubli-

¹ Ustawa po ostatnich modyfikacjach z roku 2012 jest ważna od 2 stycznia 2013 r. Tytuł ustawy po węgiersku brzmi: *2008. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól.*

kowana w ciągu następnych 30 dni. W ogłoszeniu o konkursie określone są warunki, jakie powinien spełniać kandydat na to stanowisko, informacje o jego wynagrodzeniu, data początku i końca stosunku pracy, preliminarz budżetowy danej organizacji na rok, wymagania określone przez organizatora, związane z charakterem organizacji. W czasie trwania konkursu kandydaci mają możliwość osobistej konsultacji, żeby uzyskać więcej informacji o konkretnej organizacji. Warunkiem zgłoszenia na stanowisko jest wyższe wykształcenie zawodowe związane z działalnością organizacji albo wykształcenie prawnicze lub ekonomiczne, poza tym przynajmniej pięcioletnie doświadczenie zawodowe. Dopuszcza się jednak możliwość zgłoszenia do konkursu tych, którzy nie mają wyższego wykształcenia zawodowego, ale już pracowali na stanowisku kierownika w jakiejś organizacji performatywnej przynajmniej przez okres pięciu lat. Ponadto osoby, które uzyskały Nagrodę im. Kossutha², tytuł Wybitnego lub Zasłużonego Artysty Węgier, są zwolnione z warunku posiadania wykształcenia kierunkowego.

Pracodawca powołuje fachową komisję w celu wydania opinii o uczestnikach konkursu. Komisja składa się z różnych specjalistów z danej dziedziny oraz z przedstawicieli ministra i pracodawcy. Po przekazaniu opinii komisji organizator ma prawo do ostatecznej decyzji. W przypadku organizacji narodowościowej do powzięcia decyzji potrzebna jest zgoda samorządu narodowościowego. Wynik konkursu razem z opinią komisji jest podany do publicznej wiadomości. W razie wygrania konkursu przez osobę nieposiadającą wykształcenia ekonomicznego, organizator musi zatrudniać osobnego specjalistę do spraw gospodarczych. Nowy zwierzchnik dostaje zlecenie najwyżej na pięć lat. Kierownik organizacji państwowej lub samorządowej, mający umowę na czas określony, nie może być zwolniony ze stanowiska.

Sytuację związaną z systemem wyboru dobrze oddaje debata, która odbyła się w styczniu 2013 roku: László L. Simon, ówczesny sekretarz stanu do spraw kultury, proponował likwidację trybu konkursu w przypadku wyboru kierownika organizacji narodowych. Swoją opinię uzasadnił w ten sposób, że konkurs i konsultacja z komisją jest stratą czasu; minister lub burmistrz powinien być przygotowany do podjęcia samodzielnej decyzji. Z tą propozycją zgadzali się nawet artyści, twierdząc, że konkurs i tak jest tylko przysłowiową komedią bez znaczenia; minister lub burmistrz zawsze wybiera kogo chce do zarządzania organizacjami należącymi do państwa lub samorządu³.

1.2. Kwalifikacja organizacji performatywnych

System finansowania sztuki performatywnej jest oparty na kwalifikacji organizacji. Do najwyższego szczebla należą *narodowe* i *wyróżnione* organizacje performatywne, które zasługują na dotacje normatywne z budżetu państwa. W przypad-

² Nagroda im. Kossutha jest najwyższą nagrodą państwową przyznawaną za wybitne osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, literackiej i naukowej.

³ A. Rác, *Ki ellen harcol L. Simon államtitkár?*, „Tygodnik Ekonomiczny”, http://hvg.hu/kultura/20130116_Kulturkampf_ki_ellen_harcol_valojaban [odczyt: 20.01.2013].

ku teatrów, zespołów tanecznych i baletowych ustawa wyróżnia dwa typy dotacji: na zrealizowanie programu artystycznego oraz na „działanie”. Dotacje artystyczne można wykorzystać na zakup narzędzi techniki scenicznej i innych usług, które mają bezpośredni związek z powstaniem utworu artystycznego, oraz do zatrudnienia artystów, uzyskania praw autorskich. Warunkiem otrzymania drugiego typu dotacji („dotacje na działanie”) jest natomiast posiadanie przez organizację performatywną nieruchomości, która musi być wpisana w statucie jako stałe miejsce działania organizacji, czyli zespołom teatralnym i tanecznym bez stałej, fizycznej siedziby przysługuje mniejsze wsparcie finansowe. W przypadku zespołów muzycznych nie ma kryterium siedziby; tu istnieje tylko jeden typ dotacji.

Organizacje performatywne mogą zostać zakwalifikowane przez ministra na podstawie rekomendacji danego komitetu, znajdującego się na danym obszarze. Takie organizacje mogą stać się *narodowymi*, tworzy je państwo lub mają z państwem umowę na służbę publiczną. Umowa taka zawiera zlecenie na przynajmniej trzy lata na wykonywanie określonych zadań i usług artystycznych; jej warunkiem jest rejestracja organizacji performatywnej (do tematu rejestracji wróć później). Kolejnymi kryteriami uzyskania tytułu *narodowa* jest wykształcenie zawodowe przynajmniej 70% zatrudnionych w organizacji artystów oraz dyrektor nominowany według zasad tej ustawy. A poza tym oczywiście organizacje z tytułem: *narodowa* muszą mieć ważną rolę w węgierskim życiu kulturalnym i w szczególności sposób dbać o ochronę oraz rozwój tożsamości narodowej i tradycji kulturowej.

Organizacje *wyróżnione* na drugim szczeblu kwalifikacji mają natomiast pełnić ważną funkcję w sferze artystycznej stolicy lub „komitatu”⁴, a wykształcenie zawodowe jest wymagane tylko od 60% zatrudnionych w nich artystów. Organizatorem instytucji wyróżnionych jest samorząd lub mają z sobą umowę na służbę publiczną. Podsumowując kwestię warunków uzyskania tytułów, należy podkreślić, że na tytuł *narodowa* zasługują organizacje performatywne mające istotną pozycję w życiu artystycznym w skali krajowej i będące w bezpośrednim związku z państwem. Natomiast tytuł *wyróżniona* otrzymuje istotna organizacja pełniąca funkcję w skali lokalnej i mająca kontakt z lokalnym samorządem.

Rozporządzenie ministra z roku 2012⁵ zawiera listę kwalifikowanych organizacji. Do projektu rozporządzenia przygotowano streszczenie informujące o kryteriach wyboru danych organizacji⁶. Do grona *narodowych* organizacji sztuki teatralnej, których organizatorem jest państwo, należą trzy tzw. instytucje szczytowe: Teatr Naro-

⁴ Komitat to polska nazwa węgierskiej jednostki administracyjnej; odpowiada polskiemu województwu (węg. *megye*). Obszar państwa jest podzielony na dziewiętnaście komitatów.

⁵ Tytuł rozporządzenia w języku węgierskim razem z jego numerem to: *Az emberi erőforrások miniszterének 5/2012. (VI. 15.) EMMI rendelete a minősített előadó-művészeti szervezetek körének meghatározásáról*. Magyar Közlöny, 2012. évi 72. szám, 11843. o. (Opublikowano w Węgierskim Dzienniku Urzędowym, Nr 72 w 2012 r., s. 11843).

⁶ Projekt rozporządzenia jest dostępny na oficjalnej stronie internetowej rządu, http://www.kormany.hu/download/4/de/80000/EI%C5%91ad%C3%B3-m%C5%B1v%C3%A9szeti_szervezetek_min%C5%91s%C3%ADt%C3%A9s_%C3%B6sszefoglal%C3%B3_honlapra.doc [odczyt: 03.05.2013].

dowy w Budapeszcie, Węgierska Opera Narodowa i Cyrk Węgierski. Autorzy streszczenia często powołują się na powyżej opisaną przeze mnie część ustawy, ale dodają nowe punkty widzenia dotyczące oceny w związku z zakwalifikowanymi organizacjami mającymi „tylko” umowę na służbę publiczną z państwem. Dotyczy to organizacji, których organizatorem jest samorząd, ale które z powodu umowy z państwem uzyskały tytuł *narodowa*⁷, gdyż zostały pozytywnie ocenione nie tylko regularne przedstawienia utworów prozaicznych, muzycznych lub tanecznych, ale też utwory z gatunku opery i baletu, odpowiadając najwyższym wymaganiom branży. Podczas kwalifikacji liczył się też fakt, że w programach takich organizacji utwory z klasycznego repertuaru węgierskiego zawsze mają wyróżnione miejsce, a w każdym sezonie artystycznym organizują one przynajmniej jeden narodowy lub międzynarodowy festiwal performatywny o jednostkowym charakterze ze względu na lokalne i krajowe koncepcje, cele turystyczne. Organizacje te muszą regularnie współpracować z węgierskimi organizacjami performatywnymi z krajów sąsiadujących oraz stworzyć sieć kontaktów w swoim obszarze w skali międzynarodowej, integrując w ten sposób Węgry z międzynarodową sferą kultury.

Taką organizacją kwalifikowaną jako *narodowa* jest na przykład Teatr Operetkowy w Budapeszcie, o którym napisano osobny komentarz w projekcie, podkreślając, że teatr ów reprezentuje gatunek operetki klasycznej na wysokim poziomie z uznaniem międzynarodowej branży, a przez to jest jedyny w swoim rodzaju na Węgrzech. Zgodnie z kryterium organizowania festiwalu i dzięki kontaktom z węgierską mniejszością w kwietniu 2013 roku odbył się Pierwszy Międzynarodowy Festiwal Operetkowy i Muzyczny w Budapeszcie, organizowany przez Teatr Operetkowy, a na liście zaproszonych gości występujących można było znaleźć dwa węgierskie zespoły z Rumunii: zespół Opery Węgierskiej w Kluż-Napoce i zespół studentów z Târgu Mureș⁸.

Poza Teatrem Operetkowym w Budapeszcie narodowymi organizacjami teatralnymi są na zasadzie umowy z państwem (bez komentarza w projekcie rozporządzenia): Teatr im. Csokonai w Debreczynie, Teatr Narodowy w Peczu, Teatr Narodowy w Segedynie, Teatr Narodowy w Győrze, Teatr Narodowy w Miskolcu.

Mimo że ustawa pozwala na przydzielanie dotacji organizacjom niezależnym od państwa lub samorządu pod warunkiem umowy na służbę publiczną, tytuł *wyróżnione* uzyskały tylko te teatry, których organizatorem jest samorząd. W projekcie fakt ten tłumaczono w taki sposób, że wszystkie wyróżnione teatry samorządowe mają własny charakter, zaspokajają specyficzne potrzeby kulturalne regionu (lub dzielnicy w Budapeszcie), a integrować teatry niezależne od tego samego systemu finansowania należy tylko w wypadkach specjalnych, bardzo uzasadnionych. Gdy spojrzeć się na listę to widać, że nie znaleziono takiego uzasadnionego przypadku...

⁷ Uwaga, chodzi cały czas o tytuł prawny, nie o nazwę organizacji. Tytuł *narodowa* w sensie prawnym (a z tego wynika, że również w sensie finansowym) mogą uzyskać też takie instytucje kultury, które według nazw nie są „narodowymi”, np. Teatr im. Csokonai w Debreczynie.

⁸ Informacje o festiwalu na stronie internetowej Teatru Operetkowego w języku angielskim, <http://www.operettszinhaz.hu/operett.php?pid=read&hId=878> [odczyt: 04.05.2013].

Inna jest sytuacja organizacji tanecznych. Opisano w projekcie, że prawie cała sfera taneczna jest niezależna, nie ma własnego systemu instytucjonalnego. Przestrzeń działania jest tu zwykle związana z jakimś teatrem lub innym miejscem przyjmującym zewnętrznych artystów i przedstawienia. Zwykle do samorządów należą tylko takie zespoły taneczne, które działają w ramach jakiegoś teatru jako oddział lub sekcja taneczna. Dlatego w tym sektorze stały się *wyróżnionymi* organizacje taneczne mające tylko umowę z samorządem. Według komentarza kryteriami nadania tytułu były: profesjonalizm, działalność zawodowa jako tryb życia oraz sposób zatrudnienia artystów – preferowano umowy o pracę na dłuższy okres, a nie tylko na same produkcje.

Tytuł *narodowy* natomiast uzyskały trzy państwowe organizacje sztuki tanecznej z Budapesztu: Zespół Honvéd (ciekawy, ale prawdopodobnie nieprzypadkowy zbieg okoliczności, że dyrektor artystyczny tego zespołu, Zoltán Zsuráfszky choreograf, też dostał – oprócz innych artystów – w 2013 roku Nagrodę im. Lajosa Kossutha⁹), Dom Tradycji – Węgierski Państwowy Zespół Ludowy i Narodowy Teatr Taneczny. Na zasadzie umowy z państwem narodową organizacją jest też Balet z Győra.

Na szczycie kwalifikacji w sztuce muzycznej stoi Węgierska Orkiestra Filharmonii Narodowej, Chór i Biblioteka Nuty jako państwowa organizacja, która według komentarza projektu jest „ucieleśnieniem węgierskiej kultury muzycznej”. Lista kolejnych narodowych organizacji muzycznych działających na podstawie umowy z państwem jest dość różnorodna ze względu na lokalizację. Kilka przykładów: Filharmonia Pannon z Pecza, Orkiestra Filharmoniczna Savaria z Szombathely, Chór Cantemus z Nyíregyháza, Filharmonia i Chór im. Zoltana Kodály z Debreczyna oraz Orkiestra Kameralna im. Ferenc Liszta z Budapesztu, która – jak napisano w projekcie – jest „przedstawicielem tradycji klasycznej węgierskiej muzyki kameralnej na najwyższym poziomie”¹⁰. W komentarzach pojawia się kwestia trudności oceniania wpływu organizacji muzycznych na życie kulturowe narodu, dlatego tytuł *narodowa* uzyskały orkiestry z różnych terenów kraju, które w ciągu lat udowodniły swoją istotną rolę kulturalną w różnych regionach. Kryteriami tytułu *wyróżniona* dla orkiestr symfonicznych były: ciągłość działania, stały kontakt z publicznością, tradycja; a dla orkiestr kameralnych i chórów – reprezentowanie specjalnych gatunków muzycznych. Przykładem tego ostatniego kryterium może być Chór Męski im. św. Efrema z Budapesztu, który wykonuje muzykę kościelną obrządku bizantyjskiego w stylu autentycznym¹¹.

⁹ Informacja na stronie internetowej zespołu, <http://www.honvedart.hu/> [odeczyt: 05.05.2013].

¹⁰ Projekt rozporządzenia o ustaleniu kręgu kwalifikowanych organizacji performatywnych, http://www.kormany.hu/download/4/de/80000/EI%C5%91ad%C3%B3-m%C5%B1v%C3%A9szeti_szervezetek_min%C5%91s%C3%ADt%C3%A9s_%C3%B6sszefoglal%C3%B3_honlapra.doc [odeczyt: 03.05.2013].

¹¹ W 2006 r. chór zdobył I miejsce na odbywającym się w Polsce Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Cerkiewnej „Hajnówka” w kategorii zawodowych chórów kameralnych, zob.: <http://www.festiwal-hajnowka.pl/2006/Festiwal/laureaci.htm> [odeczyt: 05.05.2013]; Więcej informacji o chórze na stronie internetowej (także w języku angielskim), <http://szentefrem.hu/en/biography/> [odeczyt: 05.05.2013].

1.3. Wspieranie niekwalifikowanych organizacji performatywnych

Organizacje, które nie zostały zakwalifikowane, ale są utrzymywane przez samorząd, również zasługują na dotacje z budżetu państwa, pod warunkiem powstania jednej z dwóch wersji umów między samorządem a organizacją: jedną możliwością jest już wspomniana powyżej umowa na służbę publiczną, a drugą przynajmniej trzyletnia umowa o „utrzymanie”¹², która zawiera oczekiwania wydajności organizacji w związku z jej działalnością określoną w statucie oraz z jej gospodarowaniem.

Wszystkie inne organizacje wpisane do oficjalnego rejestru mogą ubiegać się o dotacje poprzez konkurs. O jego wynikach decyduje minister z pomocą danego komitetu i zawodowego kuratorium. W przypadku powzięcia przez ministra decyzji innej niż polecona przez komitet i kuratorium, jest on zobowiązany do uzasadnienia swojej opinii.

Minister ogłasza też specjalny konkurs na dotacje z nadzorowanego przez niego rozdziału budżetu, a w tym konkursie mogą brać udział nawet organizacje niezapisane do rejestru. Te wyróżnione dotacje mają na celu wspierać: np. realizację przedstawień dla dzieci i młodzieży, programy edukacji teatralnej, działalność węgierskich organizacji performatywnych w krajach sąsiadujących, przedstawienia w językach mniejszościowych, prezentację nowych utworów w języku węgierskim, udział w ważnych międzynarodowych festiwalach teatralnych, tanecznych i muzycznych, a także dokumentację i badanie zawodowe.

1.4. Rejestr

Zgodnie z ustawą o organizacjach performatywnych jednym z podstawowych zadań Zarządu Narodowego Funduszu Kultury jest prowadzenie rejestru organizacji utrzymywanych przez państwo, ubiegających się o dotacje oraz organizacji reprezentujących interesy zawodowe. W III rozdziale ustawy (§ 7, 8, 9, 10) znajdują się dokładne zasady wpisu do rejestru, zgodnie z którymi jednostki budżetowe, organizacje pożytku publicznego oraz organizacje działające w celu uzgadniania zawodowych interesów branży performatywnej mogą zostać wpisane do rejestru. Ciekawe są kategorie, którym organizacje podporządkowano w rejestrze. Organizacje zdefiniowano według dwóch kryteriów: ich profilu artystycznego oraz formy działania. Według kryterium artystycznego organizacje są oznaczone jako teatr, orkiestra, chór, zespół baletowy lub zespół taneczny, a podkategorie to: teatr wielooddziałowy, teatr lalek, teatr dla dzieci i młodzieży, zespół kameralny, kameralna orkiestra symfoniczna, orkiestra symfoniczna, ludowy zespół koncertowy, big band i chór kameralny. Zgodnie z ich sposobem funkcjonowania mogą należeć do kategorii teatrów niezależnych, teatrów produkcyjnych, teatrów przyjmujących inne trupy i przedstawienia, teatrów plenerowych oraz teatrów narodowościowych. Rejestr oczywiście zawiera formę organizacyjną instytucji, ich siedzibę, nazwę organizatora, a w przypadku jego

¹² Używam w tej kwestii słowa *utrzymanie*, ponieważ w węgierskiej terminologii prawnej odpowiednikiem polskiego „organizatora” jest utrzymujący (węg. *fenntartó*).

braku – nazwę założyciela oraz nazwę i adres przedstawiciela. W przypadku organizacji reprezentujących interesy zawodowe wystarczy określić ich zakres działania: sztuka teatralna, muzyczna czy taneczna. Początkiem procesu rejestracji jest złożenie podania przez organizatora lub przedstawiciela organizacji do Narodowego Funduszu Kultury, co w praktyce oznacza dzisiaj wypełnienie elektronicznego formularza i wysłanie plików wymaganych dokumentów na stronę internetową Funduszu. Rejestracja organizacji państwowych jest automatyczna bez wypełnienia formularza. Warunkiem wpisu do rejestru jest przynajmniej trzyletnie działanie organizacji, ale nie dotyczy to organizacji państwowych i samorządowych.

2. Narodowy Fundusz Kultury

Narodowy Fundusz Kultury, po węgiersku *Nemzeti Kulturális Alap* (NKA) jest oddzielnym państwowym funduszem pieniężnym, który powstał w celu wspierania realizacji, ochrony i upowszechniania wartości narodowych oraz uniwersalnych zarówno na Węgrzech, jak i poza granicami kraju. Został on powołany Ustawą Nr XXIII z roku 1993; ostatnia jej nowelizacja weszła w życie 1 stycznia 2013 roku.

Działalność NKA jest powszechnie kojarzona z organizacją konkursów o dotacje adresowanych do podmiotów realizujących zadania w sferze kultury. Warto jednak wspomnieć o innych przedsięwzięciach NKA, takich jak monitorowanie działań organizacji sektora kultury i efektywności wykorzystania dotacji, dostarczenie danych o sferze kultury itd. Poza tym Zarząd NKA to też organ wyznaczony rozporządzeniem rządu Nr 309/2012 (XI.6.) jako odpowiedzialny za wykonanie usług i zadań urzędowych w obszarze działania organizacji performatywnych – w ramach tego za prowadzenie rejestru, monitorowanie wypełniania obowiązków, wydawania zaświadczeń o prawie do ulgi podatkowej i dotacji państwowej¹³.

Trzeba podkreślić, że działalność NKA wykracza poza granice sztuk performatywnych, bowiem fundusz zajmuje się finansowaniem wszystkich obszarów kultury. Poniżej przedstawiam bardziej szczegółowo strukturę i dochody NKA oraz tryb konkursu o dotacje.

2.1. Struktura NKA

Prezesem funduszu jest minister do spraw kultury, a wiceprezesem – zwykle sekretarz stanu do spraw kultury, nominowany przez ministra najwyżej na cztery lata. Dlatego zdarzyło się, że, według informacji ze strony internetowej NKA, wiceprezesem do roku 2016 będzie były sekretarz, László L. Simon. Za realizację celów, decyzje teoretyczne i koordynujące odpowiedzialna jest Komisja NKA utworzona przez ministra. Komisja składa się z dziesięciu wybitnych osobistości węgierskiej kultury,

¹³ Ustawa Nr XCIX z 2008 r. o wspieraniu i specjalnych regułach funkcjonowania organizacji performatywnych, § 6.

jest wśród nich np. rzeźbiarz, a także architekt, pisarz, aktorka, kompozytor, dyrektor komitetowej biblioteki samorządowej i menedżer Cyrku Węgierskiego¹⁴.

Zgodnie z założeniami komisji konkursy ogłaszają, sprawdzają i o wynikach decydują kolegia fachowe. W razie niezgody wiceprezesa w kwestii ogłaszania, dalsze kroki procesu zależą od komisji. Decyzje o wynikach konkursów mogą być uchylone przez prezesa (czyli ministra) i wiceprezesa lub odesłane do kolegów do „przemyślenia”. Wszystkie decyzje komisji obowiązują kolegia fachowe.

Stałe kolegia składają się z członków powołanych przez ministra oraz delegowanych przez dane organy fachowe w równym stosunku. Każde kolegium ma swój zakres działania, w ramach którego zajmuje się pewnym obszarem kultury. Jego lider i członkowie są oczywiście ekspertami różnych części tego obszaru, uzyskawszy już sławę i uznanie w zawodzie. Wyliczając typy kolegów, w nawiasach podaję kilka zawodów członków jako ciekawostkę. Stałymi kolegami są więc: Kolegium Sztuki Performatywnej (muzykolog, choreograf, menedżer kultury, aktor, reżyser, kompozytor), Kolegium Architektury i Ochrony Dziedzictwa (architekci i muzeolog), Kolegium Wydawania Czasopism (edytor, pisarz, tłumacz, historyk literatury), Kolegium Wydawania Książek (bibliotekarz-informatyk, krytyk, historyk, prawnik), Kolegium Zbiorów Publicznych (dyrektorzy i wicedyrektorzy archiwów oraz bibliotek), Kolegium Edukacji Kulturalnej i Sztuki Ludowej (menedżerowie andragogiki i kultury, etnografowie), Kolegium Festiwalu Kultury (producent, prezydenci i dyrektorzy różnych funduszy zajmujących się festiwalami), Kolegium Literatury Pięknej i Upowszechniania Wiedzy (językoznawca, pisarz, historyk literatury, geograf, artysta sztuki wizualnej) oraz Kolegium Sztuki Wizualnej (malarz, grafik, architekt, fotograf, kolekcjoner, scenograf).

W przypadku sprawy wykraczającej poza zakres działania stałych kolegów minister może utworzyć tymczasowe kolegium, które zajmuje się daną aktualną kwestią. Od 1 stycznia 2012 roku tymczasowymi kolegami są Kolegium Festiwalu Turystyczno-Kulturalnych i Kolegium Decydujące o Użyciu Dochodów od Honorariów Autorskich.

Na podstawie Ustawy Nr XXIX z roku 1996 funduszem kieruje Zarząd NKA, państwowa jednostka budżetowa działająca i gospodarująca autonomicznie. Do jego zadań należą: zarządzanie środkami funduszu, wykonywanie obowiązków związanych z działalnością komisji i kolegów, uruchamianie systemu konkursu, pozyskiwanie dochodów z budżetu Ministerstwa Zasobów Ludzkich. Wymagane jest również zapewnienie funkcjonowania instytucji. Konkretnie przykłady z zakresu działania Zarządu NKA: planowanie rocznego budżetu i przygotowywanie raportów, wdrożenia decyzji komisji i kolegów, przygotowanie decyzji w sprawie środków na rzecz funduszu, organizowanie konkursów, podpisanie umowy z wygrywającymi, zapewnienie przelewu dotacji, monitorowanie użycia dotacji wspólnie z kolegami, publikowanie informacji o konkursach funduszu, ich wynikach, a także innych informacji publicznych, zapewnienie prawidłowego działania funduszu na zasadach zawartych w aktach prawnych itd.¹⁵.

¹⁴ Lista członków komisji razem z ich zawodami jest dostępna na stronie NKA.

¹⁵ *Statut Zarządu NKA*, s. 3–5. Dostępny w j. węgierskim na stronie internetowej, www.nka.hu. [odczyt: 10.08.2013].

2.2. Konkurs

W konkursach, po dokonaniu rejestracji, mogą brać udział osoby prawne, fizyczne, spółki gospodarcze bez osobowości prawnej, indywidualne firmy i przedsiębiorcy oraz spółdzielnie mieszkaniowe. Pieniądze przekazywane są w ramach konkursów otwartych i zamkniętych bez względu na działalność gospodarczą ubiegających się albo – w wyjątkowych sytuacjach – decyzją ministra w konkursach indywidualnych.

W ustawie o NKA wymieniono obszary, na które przeznaczone są dotacje, oraz zasady, obowiązujące starających się o udział w konkursach. Na początku listy znajduje się już wspomniany ogólny cel dotacji, czyli tworzenie, ochrona oraz promocja wartości narodowych i uniwersalnych na Węgrzech i za granicą – ale przede wszystkim w krajach sąsiadujących, sugeruje to użyty w tym kontekście wyraz *határon túli*. Następne wspierane obszary są bardziej konkretne: obchodzenie rocznic, organizacja festiwali i innych wydarzeń kulturalnych; udział w międzynarodowych festiwalach, wydarzeniach z dziedziny kultury, wystawach, targach kultury; innowacje i tworzenie nowych kierunków kultury, badania naukowe związane z kulturą; działalność związana z dziedzictwem architektury; honorowanie wyróżniających się w działalności zawodowej i przekazujących lub tworzących walory kultury; finansowanie artystycznych nagród ufundowanych przez ministra lub fachowe organy kultury; można również ubiegać się o dotacje związane z opłatami członkowskimi w międzynarodowych organizacjach. Nie ma natomiast możliwości uzyskania dotacji na inwestycje budowlane i remonty, chyba że w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego czy też w ramach środków NKA uzyskanych z budżetu państwa albo od osób prawnych i fizycznych, spółek gospodarczych bez osobowości prawnej, specjalnie wyznaczonych na takie cele.

Zgłoszenia na konkurs od września 2012 roku przyjmowane są wyłącznie elektronicznie, podobnie jest z rejestracją, co nie tylko uprościło procedury, ale też znacznie obniżyło koszty konkursu¹⁶. Po rozstrzygnięciu konkursu, pomiędzy funduszem a beneficjentami podpisana zostaje umowa, w której otrzymujący dotacje są zobowiązani m.in. do przygotowania merytorycznego i finansowego podsumowania projektu. Cały proces konkursu, razem z danymi ubiegających się o wsparcie, jest publiczny i dostępny na stronie internetowej NKA. Warto podkreślić, że jeśli chodzi o poszukiwanie informacji na temat działalności NKA, portal spełnia oczekiwania¹⁷. Jest przejrzysty, można tu znaleźć zarówno ustawy i inne dokumenty dotyczące działalności NKA, jego historię i strukturę organizacyjną, najczęściej zadawane pytania razem z odpowiedziami, jak też oczywiście wszystkie informacje o konkursach – ogłoszenia, decyzje, kalendarz terminów, aktualności, pomoc w wypełnieniu formularzy itd. Na stronie tej znajduje się także ciekawy „promocyjny” opis funkcjonowania funduszu na podstawie kilku przykładów, dzięki któremu istnienie NKA wydaje

¹⁶ Wyniki wprowadzenia elektronicznego systemu zgłoszenia zostały przedstawione 24 kwietnia 2013 r. podczas śniadania prasowego z okazji 20 rocznicy założenia NKA. Materiał prasowy jest dostępny na stronie internetowej NKA, http://www2.nka.hu/pages/kozlemenyek/sajtoregeli_130424.pdf [odczyt: 20.05.2013].

¹⁷ Niestety, tylko w języku węgierskim, www.nka.hu [odczyt: 20.05.2013].

się idealnym rozwiązaniem problemów finansowania sfery kultury. Mimo teoretycznej nie dobrego systemu, wielkość i liczba dotacji zależą oczywiście od wielkości budżetu funduszu.

2.3. Dochody NKA i zalety jego odrębności

Podstawą dochodów NKA od roku 2010 jest 90% podatku od jednego typu gry losowej – „lotto pięcioliczbowego” oraz w całości podatek kulturowy¹⁸. Inne źródła to opłaty wnoszone przy zgłoszeniu wniosków do konkursu, dotacje na działanie NKA z budżetu państwa, 1% podatku dochodowego od osób fizycznych podarowany funduszowi, różne wpłaty od organów zajmujących się prawami autorskimi¹⁹ oraz od osób prawnych, fizycznych i spółek gospodarczych bez osobowości prawnej²⁰.

W opisie na portalu NKA podkreślono, że odrębność budżetu jest gwarancją stałości i wiarygodności finansowania kultury, ponieważ dochody funduszu nie zależą od parlamentarnej walki i debaty budżetowej. System działania NKA bardziej odpowiada różnym branżom kultury, lepiej zaspokaja ich potrzeby niż tradycyjny model finansowania, mianowicie, na przykład, warunkiem uzyskania dochodów z Unii Europejskiej jest posiadanie własnego wkładu finansowego przez ubiegającego się, a takie środki NKA może zapewnić. Procesy konkursów UE zwykle trwają długo, trudno je pogodzić z systemem gospodarki państwowej, natomiast NKA jest elastyczny i podejmuje zobowiązanie na swój budżet z góry na trzy lata.

Z tego samego punktu widzenia bardziej korzystny także w sferze sztuki performatywnej jest udział w konkursach NKA: przedstawienia i umowy zwykle powstają na sezon artystyczny, a nie na rok kalendarzowy, według którego tworzony jest budżet państwa. Państwowy budżet dotyczyłby więc tylko połowy dwóch różnych sezonów, co powodowałoby nieprzejrzystość i nieprzewidywalność finansowania sfery sztuki performatywnej. Właśnie tę sprzeczność, istniejącą też w Polsce, NKA może rozwiązywać.

Taka sama jest sytuacja w kwestii zaproszeń gwiazd zagranicznych do występowania na Węgrzech: organizowanie takiego programu wymaga nawet kilkuletniego planowania przed właściwą realizacją, a budżet państwa znowu nie pozwala na takie długoterminowe plany²¹.

¹⁸ Podatek kulturowy od 1 stycznia 2012 r. składa się z 25% dochodów z produktów i usług pornograficznych. Źródło: Reguły podatku kulturowego w roku 2013, Zeszyt Informacyjny Nr 51, Narodowy Urząd Finansowy i Celny, http://www.nav.gov.hu/data/cms277142/51_IF_A_kultura_lis_ado_szabalyai_2013.pdf [odczyt: 10.08.2013].

¹⁹ Na zasadzie Ustawy Nr LXXVI z 1999 r. o prawach autorskich, po ostatnich nowelizacjach ważna od 01.04.2013.

²⁰ Źródła dochodów NKA są wymienione w § 4 Ustawy Nr XXIII z 1993 r. o Narodowym Funduszu Kultury.

²¹ Opis o zaletach działania NKA na jego stronie internetowej, <http://www2.nka.hu/OPPortal/portal/cn/DefaultContainerPage/Kezdolap> [odczyt: 20.05.2013].

Bibliografia

- Ustawa Nr XCIX z 2008 r. o wspieraniu i specjalnych regułach zajmowania organizacji performatywnych, ze zm. ważna od 02.01.2013. W j. węgierskim: 2008. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól.
- Ustawa Nr XXIII z 1993 r. o Narodowym Funduszu Kultury, ze zm. ważna od 01.01.2013. W j. węgierskim: 1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról.
- Ustawa Nr LXXVI z 1999 r. o prawie autorskim, ze zm. ważna od 01.04.2013 do 31.10.2013. W j. węgierskim: 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.
- Ustawa Nr CLVI z 2011 r. o modyfikacji niektórych ustaw podatkowych i innych ustaw z nimi związanych, ważna od 01.08.2013 do 31.12.2013. W j. węgierskim: 2011. évi CLVI. törvény egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról.
- Rozporządzenie ministra zasobów ludzkich Nr 5/2012. (VI. 15.) o ustaleniu kręgu kwalifikowanych organizacji performatywnych, oraz projekt rozporządzenia. W j. węgierskim: 5/2012. (VI. 15.) EMMI rendelet a minősített előadó-művészeti szervezetek körének meghatározásáról.
- Rozporządzenie Rządu Nr 309/2012. (XI. 6.) o wyznaczeniu organu wykonującego zadań administracyjno-urzędowych i usług publicznych związanych z działalnością organizacji performatywnych. W j. węgierskim: 309/2012. (XI. 6.) Korm. rendelet az előadó-művészeti szervezetek működésével összefüggő közigazgatási hatósági és szolgáltatási feladatokat ellátó szervezet kijelöléséről.
- Statut Dyrekcji Narodowego Funduszu Kultury, ważny od 30.06.2011. W j. węgierskim: A Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Szervezeti és Működési Szabályzata.
- Reguły podatku kulturowego w roku 2013, Zeszyt Informacyjny Nr 51, Narodowy Urząd Finansowy i Celny. W j. węgierskim: A kulturális adó szabályai 2013, 51. füzet, Nemzeti Adó- és Vámhivatal.
- Statut Zarządu Narodowego Funduszu Kultury. W j. węgierskim: A Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Szervezeti és Működési Szabályzata.

Strony WWW

- Narodowy Fundusz Kultury, <http://www.nka.hu> [odczyt: 02.05.2013].
- Teatr Operetkowy w Budapeszcie, <http://www.operettszinhaz.hu/operett.php> [odczyt: 02.05.2013].
- Zespół Honvéd, <http://www.honvedart.hu/> [odczyt: 05.05.2013].
- Chór Męski im. św. Efrema, <http://szentefrem.hu/> [odczyt: 02.05.2013].